

Istorija / History

2020, t. 118, Nr. 2, p. 47–69 / Vol. 118, No. 2, pp. 47–69, 2020

Humanitarika aukštojo mokslo Kaune steigties procese: kultūrinės pažangos daigai

Dr. Romualdas Juzefovičius

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, Vilnius
El. p. romualdas.juzefoviccius@lkti.lt

Anotacija. Straipsnyje siekiama ištirti 1920 m. pradėjusių veikti Aukštųjų kursų ir 1922 m. jų pagrindu įsteigto Lietuvos universiteto humanitarinių disciplinų studijų kryptingumo formavimo kultūrinę aplinką, išnagrinėti ir įvertinti mokslo asmenybių indėlį skatinant universiteto bendruomenės kultūrinį gyvenimą. Straipsnyje pateikti duomenys leidžia konstatuoti, kad nepriklausomoje Lietuvoje pradėtos humanitarinių disciplinų studijos tapo ne vien intelektualinio ar profesinio studentų ugdymo, bet ir jų kultūrinio socialumo skatinimo pagrindu. Tokia universitetinės humanitarikos paskirtis aktuali ir šių dienų Lietuvos visuomenei, yra svarbi kultūrinio tapatumo savivokai ir sklaidai stiprinti.

Esminiai žodžiai: *Lietuvos universitetas, universiteto mokslininkai, kultūrinė raiška, kultūrinis tapatumas, Kaunas, Lietuvos Respublika.*

Abstract. The article aims to investigate the cultural environment of Higher Courses that started in 1920 as well as the directionality of studies in the field of the Humanities at the University of Lithuania which was founded in 1922. The article also looks into and evaluates the contribution of scientific personalities in promotion of the cultural life of the university community. The materials analysed in the article suggest that the studies in the Humanities that started in independent Lithuania not only became the basis for the intellectual and professional education of students, but also supported the promotion of their cultural sociality. The role of university studies in the field of the Humanities is also relevant to the Lithuanian society of today. The university studies in the Humanities contribute to building up the self-awareness and dissemination of cultural identity.

Keywords: *the university of Lithuania, academic, cultural expression, cultural identity, Kaunas, the Republic of Lithuania.*

Įvadas

Aukštosios mokyklos svarbą Lietuvos visuomenei intelektualai pabrėžė jau pirmaisiais nepriklausomos Lietuvos valstybingumo metais, mėginta įsteigti naują universitetą 1918 m. pabaigoje ir 1919 m. pradžioje Vilniuje, buvo pradėti organizuoti parengiamieji kursai, kuriuose šalia kitų dalykų pradėta skaityti lietuvių kalbos, literatūros, filosofijos, istorijos paskaitas, taip pat buvo formuojama nacionalinio mokslo ir kultūros centro koncepcija. Šiame universiteto parengimo procese dalyvavo Mykolas Biržiška, Vincas Čepinskis, Augustinas Janulaitis, Eduardas Volteris, Jonas Vabalas-Gudaitis, Zigmas Žemaitis ir nemažai kitų intelektualų, kurie, Vilnių užėmus Lenkijos kariuomenei, persikėlė į Kauną ir jau laikinojoje sostinėje toliau siekė įgyvendinti savo idėjas, pritaikyti žinias. XX a. Lietuvos aukštojo mokslo ir kultūros istorijoje buvo itin reikšmingas mokslininkų intelektualų, kultūros kūrėjų ir veikėjų, juos palaikiusių kitų visuomenės sluoksnių nuveiktas darbas 1920 m. Kaune įsteigiant Aukštuosius kursus ir vėliau, 1921–1922 m., juos pertvarkant veikti Lietuvos universiteto teisėmis.

Šių dienų istorikai siekia išnagrinėti esminius nepriklausomos Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir kultūros raidos procesų veiksnius, įvertinti valstybės politikos aspektus. Aukštojo mokslo steigimo problematikos prasme paminėtina, kad istorinės Aukštųjų kursų formavimo aplinkybės išsamiau tyrinėtos Ievos Šenavičienės ir Antano Šenavičiaus straipsnyje¹, kuriame autoriai pateikia svarbių istorinių duomenų apie Lietuvos privačių studijų organizavimo pradžią. Česlovas Mančinskas savo monografijoje „Aukštasis mokslas Lietuvoje 1918–1940“ dokumentinių šaltinių tyrimo pagrindu nagrinėjo aukštojo mokslo studijų organizavimo nepriklausomoje Lietuvoje problemas, atskleidė universiteto steigimo sunkumus². Aukštųjų kursų organizavimas ir nepriklausomos Lietuvos inteligentijos indėlis šioje knygoje tik trumpai paminėtas ir vertinamas tik kaip universiteto įsteigimo prielaida. Universitetinių studijų steigimo tarpukario Kaune prasme paminėtinas proginis straipsnių rinkinys, kuris buvo skirtas Vytauto Didžiojo universiteto aštuoniasdešimtmečiui³. Leidinio turinys apima svarbiausias universiteto steigimo Kaune, jo struktūros formavimo ir studijų organizavimo sritis, tačiau mokslo ir visuomenės sąveikos aspektai, kurie akcentuoti leidinio pavadinimo paantraštyje, aptarti tik dviejuose rinkinio tekstuose.

Humanitarinių studijų organizavimo pradžia ir jos kultūrinė aplinka, humanitarikos poveikis akademinės bendruomenės kūrybai ir šviečiamajai veiklai visuomenėje plėtoti specialiai mokslinėje spaudoje nėra nagrinėti ir apibendrintai įvertinti. Kita vertus,

¹ ŠENAVIČIENĖ, Ieva; ŠENAVIČIUS, Anatanas. Aukštieji kursai: organizaciniai darbai ir sunkumai. *Istorija*, 2000, Nr. 44, p. 40–48.

² MANČINSKAS, Česlovas. *Aukštasis mokslas Lietuvoje 1918–1940*. Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1996.

³ *Vytauto Didžiojo universitetas: mokslas ir visuomenė 1922–2002*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2002.

mokslo darbuose jau itin analitiškai nagrinėjamos atskiros mokslininkų humanitarų akademinės raiškos sritys, įvertinamas intelektualusis ir profesionalusis asmenybių indėlis. Teorine ir faktografinė prasmėmis pažymėtina Aurelijaus Giedos knyga „Manifestuojanti Klėja. Istorikai ir istorika Lietuvoje 1883–1940 metais“. Tai naudingas veikalas ne tik profesionalios Lietuvos istoriografijos genėzės procesui, bet ir istorijos sklaidos, istorinės kultūros formavimo prielaidoms nagrinėti⁴.

Pirmosios Lietuvos Respublikos akademinės inteligentijos kultūrinei raiškai nagrinėti aktuali Arūno Sverdiolo monografija „Kultūra lietuvių filosofų akiratyje“, kurioje filosofiniu aspektu analizuojamas nacionalinės kultūros sampratos klausimas, Rytų ir Vakarų kultūros sintezės, istorinės kultūros tautiškumo interpretacijos Stasio Šalkauskio, Prano Dovydaičio, Antano Maceinos ir kitų žinomų tarpukario intelektualų darbuose. Knygoje aptariama reikšminga istoriografijai inteligentijos paskirties visuomenėje samprata, kuri iš dalies siejama su istorine lietuvių nacionalinio judėjimo patirtimi, tautinio atgimimo įprasminimu ir jo tęstinumo savivoka Pirmosios Lietuvos Respublikos metais⁵.

Tarpukario Kauno profesūros literatūrinė kūryba, jos sklaida visuomenėje bendrame Nepriklausomos Lietuvos literatūrinio gyvenimo kontekste glaustai apibūdinta Giedriaus Viliūno monografijoje⁶. Šioje knygoje atskleidžiami tiek bendrieji literatūrinės kūrybos bruožai, tiek ir pagrindiniai faktoriai bei reiškiniai. Jie siejami su universitetine aplinka, bet išsamiau neanalizuojami.

Svarbių duomenų apie aukštojo mokslo ir Lietuvos kultūros sąveikas buvo skelbta biografiniuose leidiniuose, juose iš dalies rašoma apie mokslininkų dalyvavimą spaudoje, mokslo organizacijose ir kitoje visuomeninėje veikloje tarpukario metais, kuri sietina su naujomis kultūrinio gyvenimo formomis⁷, tačiau nepriklausomos Lietuvos laikinojoje sostinėje įsteigto universiteto intelektualiojo elito poveikis kultūrai dar nėra nuosekliai tyrinėtas.

Šiame straipsnyje keliamas tikslas atskleisti ir įvertinti Kauno aukštojo mokslo steigimo proceso 1920–1922 m. poveikį organizuojant inteligentijos kultūrinę raišką nepriklausomos Lietuvos visuomenėje. Numatyti šio tyrimo uždaviniai: išanalizuoti archyvinių ir skelbtų šaltinių duomenis apie Aukštųjų kursų ir Lietuvos universiteto humanitarinių disciplinų studijų kryptingumo planavimo kultūrinę aplinką, išnagrinėti mokslo asmenybių indėlį skatinant universiteto bendruomenės kultūrinę veiklą.

⁴ GIEDA, Aurelijus. *Manifestuojanti Klėja. Istorikai ir istorika Lietuvoje 1883–1940 metais*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017.

⁵ SVERDIOLAS, Arūnas. *Kultūra lietuvių filosofų akiratyje*. Vilnius: Apostrofa, 2012.

⁶ VILIŪNAS, Giedrius. *Literatūrinis gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje 1918–1940*. Vilnius: Alma littera, 1998.

⁷ PŠIBILSKIS, Vyngintas Bronius. *Mykolas Biržiška*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009; ŽUKAS, Vladas. *Gyvenimas knygai*. Vilnius: VUL, 2012; LEONAVIČIUS, Juozas. *Petras Leonas – Lietuvos sąžinė*. Kaunas: Technologija, 2002; MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Mykolas Rōmeris – Lietuvos sūnus*. Vilnius, 2006 ir kt.

Straipsnio naujumas sietinas su tuo, kad Aukštųjų kursų ir Lietuvos universiteto steigimo nepriklausomoje Lietuvos valstybėje 1920–1922 m. kultūrinė reikšmė nėra istorinėje literatūroje specialiai iširta ir įvertinta, tad tikėtina, kad šis darbas galėtų išplėsti XX a. Lietuvos kultūros modernėjimo proceso tyrinėjimų faktografiją ir vertinimus.

Mokslo ir kultūros sąveikų istoriniai tyrimai aktualūs tuo, kad tiek Lietuvos politinėje erdvėje, tiek ir pačioje akademinėje aplinkoje neretai kyla diskusijų apie humanitarinių mokslų paskirtį, todėl visuomenės švietimo ir kultūrinio tapatumo ugdymo, Lietuvos kultūros tarptautiškumo plėtojimo istorinės patirtys, manytina, leidžia išsamiau paaiškinti humanitarų akademinio socialumo, jų „naudingumo“ visuomenei ypatumus. Tarpukariu nepriklausomos Lietuvos mokslininkų visuomeninio veikimo istorinė patirtis yra vertinga siekiant geriau suvokti ir šių dienų humanitarikos ugdomąją ir visuomenės kultūros išsaugojimo paskirtį sparčiai kintančioje ir globalizuojamoje aplinkoje. Svarbi ši patirtis suvokiant visuomeninių mokslo organizacijų ir institucijų iniciatyvų reikšmę valstybės kultūros politikos strategijoje.

Dokumentiniai ir egošaltiniai, bylojantys apie Lietuvos universiteto steigimą ir asmenybių veiklą, jų kultūrinius ryšius su Lietuvos intelektualais, saugomi svarbiausiuose mokslo bibliotekų rankraštytų ir Lietuvos centrinio valstybės archyvo fonduose. Šiame straipsnyje panaudoti aukštojo mokslo steigimo dokumentai, studijų planai ir programos, intelektualų institucijų, organizacijų posėdžių protokolai, oficialūs raštai ir kita korespondencija. Tai informatyvūs šaltiniai, kurie svarbūs nagrinėjant aukštojo mokslo organizavimo procesą, jo struktūros ir studijų turinio formavimą, asmenybių dalyvavimą. Akademinio elito idėjoms ir kultūros vertybinėms nuostatoms, jų sklaidai nagrinėti šiame straipsnyje buvo naudingi jų asmeniniai užrašai, spaudoje viešinti publicistikos tekstai.

Teorine prasme straipsnio temai nagrinėti svarbūs šių dienų kultūrologų darbai apie visuomeninės universitetų paskirties vertinimą kaitą XX a., taip pat apie kultūros kūrėjų ir visuomenės veikėjų reikšmę stiprinant visuomenės kultūrinį tapatumą⁸.

Aukštųjų kursų steigimo aplinkybės ir studijų kryptingumas

Jaunos nepriklausomos Lietuvos valstybės vyriausybės teikiamos stipendijos užsienio studijoms netenkino augančių visuomenės interesų, inteligentija jau siekė suteikti platesnes galimybes jaunimui studijuoti, o valstybei rengti specialistus tenkinti svarbiausius visuomenės poreikius. Matematikas, Kauno komercijos mokyklos direktorius Zigmąs Žemaitis pirmasis spaudoje iškėlė idėją, jog reikalinga nacionalinė aukštoji mokykla,

⁸ SAMALAVIČIUS, Almantas. Universitetas, rinkos ideologija ir kultūros disciplinos. *Sovijus*, 2015, t. 3, Nr. 2, p. 40–51; RUBAVIČIUS, Vytautas. *Nacionalinis tapatumas, kultūrinė atmintis ir politika*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2018 ir kt.

parengė argumentuotą „Memorandumą aukštosios mokyklos steigimo reikalui“, pradėjo viešą diskusiją, kurios metu buvo pritarta šiai idėjai⁹.

Istorinėje literatūroje pagrįstai pabrėžiamas Z. Žemaičio organizacinis vaidmuo steigiant universitetines studijas, jis 1919 m. rugsėjo mėn. įteikė memorandumą švietimo ministrui Juozui Tūbeliui, o kiek vėliau kartu su Lietuvos kultūrinio ir istorinio paveldo tyrėju Eduardu Volteriu ir prezidentui Antanui Smetonai. Lietuvos prezidentas ir švietimo ministras tuo metu nepalaikė siūlymo steigti valstybės remiamą daugiaprofilinį universitetą, apimančią technikos, gamtos ir kitų dalykų studijas, nors buvo pažymėta, kad humanitarinių ir socialinių studijų organizavimas galėtų būti „reikalingas tautos kultūrai kelti, tautos dvasinei nepriklausomybei atkurti“¹⁰.

Kadangi tuo metu vyriausybė dar nenumatė steigti nacionalinio universiteto, Z. Žemaitis pasiūlė aukštąją mokyklą steigti visuomeniniais pagrindais, iš pradžių pavadinant ją Universiteto kursais. Šią idėją rėmė ir aktyviai talkininkavo gamtininkas Tadas Ivanauskas, teisininkas, istorikas Augustinas Janulaitis, psichologas, pedagogas Jonas Vabalas-Gudaitis, Lietuvos kultūros ir istorinio paveldo tyrėjas Eduardas Volteris ir kai kurie kiti intelektualai, jie parengė Universiteto kursų įstatus.

Įvairių specialistų požiūriai, kaip jau rašė istorikė Ieva Šenavičienė, į būsimų kursų tikslą buvo skirtingi, vieni laikėsi studijų universalumo pozicijos, t. y. nuomonės, kad tai turėtų būti bendrojo lavinimo įstaiga, kurioje klausytojai neįgytų kokios nors konkrečios profesijos, kiti – kad kursai privalėtų iš karto rengti profesionalius specialistus¹¹. Manytina, kad universalumo nuostata būtų buvusi naudingesnė plėtoti humanitarikos studijas, kultūrinį ugdymą, tačiau iš pradžių dominavo taikomosios, specializuotos paskirties studijų pozicija, ją palaikė aktyviausi kursų iniciatoriai Z. Žemaitis, T. Ivanauskas, todėl buvo argumentuojamas ir daugiau pabrėžiamas toks numatomų studijų kryptingumas.

1919 m. lapkričio 8 d. įstatų rengėjai įteikė švietimo ministrui J. Tūbeliui prašymą patvirtinti Universiteto kursų, kaip aukštosios mokyklos, veikiančios prie Švietimo ministerijos, įstatus, tačiau švietimo ministras nesutiko su tokiu kursų statusu ir įstatų nepatvirtino¹².

Besitelkianti inteligentijos bendruomenė nutarė pradėti organizuoti aukštojo mokslo studijas, be valstybės paramos įsteigdama Aukštųjų mokslų draugiją, jos įstatus rengė jau minėti Z. Žemaitis, Augustinas Janulaitis, Eduardas Volteris ir kt. Aukštųjų mokslų draugijos įstatuose buvo nurodytas jos veiklos tikslas: „Skleisti ir remti Lietuvos aukštieji

⁹ *Lietuvos universitetas*. Kaunas, 1923, p. 4.

¹⁰ MANČINSKAS, Česlovas. *Aukštasis mokslas Lietuvoje 1918–1940 metais*. Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1996, p. 17–18; *Vytauto Didžiojo universitetas: mokslas ir visuomenė 1922–2002*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, p. 77.

¹¹ ŠENAVIČIENĖ, Ieva; ŠENAVIČIUS, Anatanas. Aukštieji kursai: organizaciniai darbai ir sunkumai. *Istorija*, 2000, Nr. 44, p. 40.

¹² MANČINSKAS, Česlovas. *Aukštasis mokslas Lietuvoje 1918–1940 metais*. Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1996, p. 19.

mokslo“, o šiam tikslui pasiekti draugija numatė steigti ir remti Lietuvos aukštojo mokslo įstaigas, organizuoti aukštojo mokslo paskaitas, leisti knygas ir žurnalus¹³.

Nors šios steigiamos visuomeninės inteligentų organizacijos ir jos veiklai koordinuoti renkamos Tarybos studijų organizacinis kryptingumas buvo apibūdintas gan abstrakčiai, to meto sąlygomis telkiamos intelektualų bendruomenės esminis siekis buvo akivaizdus: įsteigti daugiaprofilinį universitetą laikinojoje sostinėje. Taip pat buvo pabrėžiamas aukštosios mokyklos socialios bendruomenės formavimo, intelektualų telkimo poreikis. Pavyzdžiui, E. Volteris ir kiti organizacijos bendraminčiai oficialioje korespondencijoje nurodė, kad aukštoji mokykla reikalinga ne tik rengti skirtingų sričių specialistus, bet ir telkti „išblaškytus po visą pasaulį mokslo žmones“¹⁴.

Draugijos įstatai buvo patvirtinti 1919 m. gruodžio 6 d. Kauno apskrities viršininco administracijoje, o 1919 m. gruodžio 27 d. Švietimo ministerijoje patvirtinti ir šios organizacijos pateikti Aukštųjų kursų įstatai, leista pradėti paskaitinį darbą pagal sudarytus planus¹⁵. Šiam sprendimui svarbų poveikį darė visuomenės parama universiteto steigėjams, aktyvi Kauno medicinos draugijos veikla organizuojant gydytojų studijas ir kiti veiksniai.

Aukštųjų kursų steigėjai ragino Lietuvos inteligentiją ir visą visuomenę remti aukštosios universitetinės mokyklos kūrimą, aukoti lėšų. Nors studijų institucijos steigtis buvo tiesiogiai siejama su medicinos, žemės ūkio, inžinerijos, švietimo ir kitais praktiniais nepriklausomos šalies poreikiais, intelektualų diskusijose ir viešojoje aplinkoje buvo pabrėžiama kultūrinė ir ugdomoji universiteto paskirtis. Apie tai iš dalies byloja Aukštųjų mokslų draugijos Tarybos viešintas tekstas visuomenei, kuriame buvo rašoma: „Parodykime visam pasauliui, kurs dabar dar abejodamas žiūri į mus, kad mes, lietuviai, esame visai subrendusi tauta ir mokame patys sutvarkyti visas savo valstybinio ir kultūrinio gyvenimo šakas, aprūpinti visus kultūros reikalus.“¹⁶ Viešojoje aplinkoje buvo akcentuojamas akademinis siekis stiprinti kultūrinį Lietuvos visuomenės gyvenimą, taip pat visos visuomenės pilietiškumą, kultūriniam ir šviečiamam darbui telkti skirtingų tautų, pažiūrų ir religijų gyventojus, jų steigiamas organizacijas¹⁷.

Studijų organizatorių pastangomis Aukštieji kursai buvo atidaryti 1920 m. sausio 27 d. ir tuo metu jau buvo įvardijami kaip pirmoji nepriklausomos Lietuvos privati aukštoji mokykla, kurią siekta paversti visaverčiu universitetu.

Įstatuose kursų steigėjai numatė, kad jų formuojama institucija bus ne vien mokymo, bet ir mokslo įstaiga, telkianti mokslo tyrėjus. Aukštųjų kursų struktūroje buvo numatyti 6 skyriai: Humanitarinių mokslų, Teisių, Gamtos, Fizikos-matematikos, Medicinos,

¹³ Aukštųjų mokslų draugijos įstatai. *Pirmoji aukštoji Lietuvos mokykla. Aukštieji kursai*. Kaunas, 1920, p. 10.

¹⁴ Aukštųjų mokslų draugijos tarybos raštas švietimo ministrui, 1919 12 23. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA)*, f. 391, ap. 4, b. 765, l. 290.

¹⁵ Aukštųjų kursų įstatai, švietimo ministro patvirtinti 1919 12 27. *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 765, l. 58–63.

¹⁶ *Pirmoji aukštoji Lietuvos mokykla. Aukštieji kursai*. Kaunas, 1920, p. 9.

¹⁷ *Ten pat*, p. 8.

Technikos. Humanitariniame skyriuje buvo numatytos Filologijos, Literatūros, Istorijos, Filosofijos, taip pat Pedagogikos sekcijos¹⁸. Kaip byloja skelbti archyviniai šaltiniai, šių skyrių vadovais ir studijų organizatoriais tapo aktyvūs aukštojo mokslo Kaune steigėjai: Z. Žemaitis, E. Volteris, A. Janulaitis, T. Ivanauskas, M. Nasvytis, J. Šimoliūnas. Pirmuoju Aukštųjų kursų vadovu tapo Z. Žemaitis, vėliau jį pakeitė J. Vabalas-Gudaitis (1921–1922 m.). Kursuose paskaitas skaitė per 40 dėstytojų, svarbiausi studijų administravimo klausimai buvo sprendžiami Aukštųjų kursų Taryboje, taip pat skirtingų skyrių tarybose.

Dokumentuose deklaruota mokslo ir studijų sanglaudos nuostata liudija apie universitetinio lygio institucijos siekius ir kvalifikuotų dėstytojų kolektyvo formavimo intencijas. Steigėjai numatė, kad visų sričių studijos vyksta lietuvių kalba, tačiau Aukštųjų kursų Tarybos sprendimu galėjusios būti vartojamos ir kitos kalbos. Tai sudarė prielaidas kviesti dirbti kitų šalių dėstytojus ir specialistus, stiprinti studijų tarptautiškumą.

Aukštųjų kursų Humanitarinio skyriaus darbą pagal studijų planą numatyta organizuoti penkiose sekcijose: pirmiausia čia buvo planuojamos filologijos, literatūros, istorijos ir filosofijos studijos, po to įtrauktos pedagogikos disciplinos, kurios buvo iš esmės teorinės, bet siejamos ir su taikomąja humanitarikos žinių panaudojimo perspektyva. Verta paminėti, kad humanitarinių studijų sekcijų planuose buvo derinama teorinių ir praktinių užsiėmimų tematika, numatytos visuotinio, universalumo ir lituanistikos sąsajos.

Filologijos sekcijoje buvo nustatyta dėstyti įvadinį lyginamųjų kalbų kursą, lietuvių kalbą, germanistiką, romanistiką, slavistiką, klasikinę filologiją. Literatūros sekcijos kryptingumą liudija bendrosios literatūros ir poetikos įvadiniai kursai, lietuvių, germanų, romanų, klasikinės literatūros studijos. Istorijos sekcijoje buvo numatyti įvadinis istorijos metodologijos kursas, Lietuvos, germanų, slavų istorijos studijos, taip pat atskiros kultūros istorijos, istorijos filosofijos disciplinos¹⁹.

Filosofijos sekcijos mokymo planai priskirtini tarpdalykinėms teorinės, filosofinės minties, kūrybos palikimo analizės sritims, siekta nagrinėti filosofijos istorijos, jos sanglaudas su kultūros istorija, dėstyti etiką, estetiką, religijų filosofiją ir kita. Pedagogikos sekcijos planuose pirmiausia buvo nurodomos bendrosios pedagogikos, psichologijos, taip pat logikos, filosofijos studijos²⁰. Aukštieji kursai pradėjo veikti Kauno 1-osios gimnazijos patalpose Laisvės alėjoje, taip pat buvo panaudojamos kitos valstybinių mokyklų ar įstaigų patalpos. Užsiėmimai vyko po pietų, 7 dienas per savaitę. Sekmadieniais Humanitarinio skyriaus klausytojai turėjo išklausti pasirinktos specializacijos paskaitas, vadinamus epizodiniais kursais, dalyvauti jų pratybose²¹. Pirmaisiais darbo metais

¹⁸ Aukštųjų kursų įstatai, švietimo ministro patvirtinti 1919 12 27. *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 765, l. 65.

¹⁹ Aukštųjų kursų Humanitarinio skyriaus dėstomi dalykai per 3 metus. *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 765, l. 65.

²⁰ *Ten pat.*

²¹ *Ten pat.*

kursuose dalyvavo 522 klausytojai, 111 iš jų studijavo Humanitariniame skyriuje²². Kursų organizatoriai siekė gerinti studijų turinį ir sąlygas, stengėsi pritraukti tinkamų lektorių, geriau panaudoti rėmėjų lėšas, racionaliau bendradarbiauti su Švietimo ministerija ir kitomis valstybinėmis bei savivaldos įstaigomis²³.

Nepaisant didelių inteligentijos pastangų kuo sparčiau kurti ir stiprinti aukštojo mokslo instituciją, pradėtų studijų sąlygos dar buvo sudėtingos. Buvusi studentė Birutė Grigaitytė dalyvavimą užsiėmimuose pavadino „nepaprastomis aplinkybėmis“ ir rašė: „Paskaitos vyko popietinėmis valandomis, įvairiose patalpose, kur tik buvo galima jų laisvų surasti: valstybinėje gimnazijoje, pašte, o daugiausia Steigiamojo Seimo atskirų komisijų bei frakcijų patalpose. Dažnai ir Seimo komisijų kambariai būdavo užimti.“²⁴ Apie studijų sunkumus liudija Aukštųjų kursų klausytojų raštas Švietimo ministerijai, kuriame jie rašo, kad nėra reikiamai aprūpinti knygomis ir priemonėmis, prašoma paremti ir gerinti studijų sąlygas²⁵.

Akademinio ir kultūrinio socialumo tapsmo prielaidos

1920 m. pavasario semestre Aukštųjų kursų humanitarams pradėjo dėstyti Eduardas Volteris, Pranas Dovydaitis, Augustinas Voldemaras, Petras Klimas, Juozas Eretas, Augustinas Janulaitis, buvo nustatyti jų krūviai ir atlyginimai. Kiek vėliau į studijas ištraukė kiti Lietuvos intelektualai, kultūros veikėjai, kurie turėjo įgyvendinti studijų planus²⁶.

Studijų planuose pastebima tendencija susieti bendraeuropietiškąją humanitarikos pagrindą su lietuviškuoju kultūriniu ir istoriniu palikimu: numatyta studijuoti filologijos, istorijos, filosofijos ir kultūros raidos tematika buvo derinama su dėstomais lituanistinių studijų kursais. Humanitarinio skyriaus tvarkaraštyje nurodyta, kad Pranas Dovydaitis dėstė senovės Graikijos istoriją, Augustinas Voldemaras – senovės istoriją, Juozas Eretas – vokiečių filologiją, Vincas Krėvė – rusų literatūrą, Augustinas Janulaitis – Europos istoriją ir kt. Lituanistinę studijų dalį pirmiausia parengė Eduardas Volteris, kuris dėstė lietuvių tautosakos ir mitologijos, Lietuvos knygotyros kursus, Kazimieras Būga – lietuvių kalbos, Mykolas Biržiška – lietuvių literatūros disciplinas²⁷. Visų šių asmenybių indėlis į aukštojo mokslo steigimą, taip pat į mokslo ir kultūros sklaidą visuomenėje itin reikšmingas.

²² Aukštųjų kursų klausytojų sąrašas, 1920. LCVA, f. 631, ap. 12, b. 37, l. 8.

²³ Aukštųjų kursų veiklos 1920 m. ataskaita. LCVA, f. 631, ap. 12, b. 41, l. 4; Aukštųjų kursų valdybos raštai Švietimo ministerijai, 1920. LCVA, f. 391, ap. 4, b. 675, l. 69 ir kt.

²⁴ GIEDA, Aurelijus. *Manifestuojanti Klėja: istorikai ir istorika Lietuvoje 1883–1940 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017, p. 209.

²⁵ Aukštųjų kursų klausytojų tarybos raštas Švietimo ministerijai, 1920 02 24. LCVA, f. 391, ap. 4, b. 675, l. 284.

²⁶ Aukštųjų kursų dėstytojai, 1920. LCVA, f. 631, ap. 12, b. 37, l. 9.

²⁷ Aukštųjų kursų Humanitarinio skyriaus tvarkaraštis. *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos rankraštynas (toliau – LNMMBR)*, KB 22–33, l. 2.

Pabrėžtinai Eduardo Volterio organizacinis ir mokslinis darbas, jo siekis humanitarines studijas įtvirtinti kaip prioritetinę Lietuvos aukštojo mokslo dalį. Šis Rygoje gimęs archeologas, etnografas, tautosakininkas, bibliografas, muziejininkas buvo puikiai pasirengęs akademiniam darbui humanitarinių studijų ir tyrimų srityje, jis studijavo Leipcigo, Tartu, Maskvos, Peterburgo, Charkovo universitetuose, dar 1883 m. apgynė darbą „Gramatinės giminės tyrinėjimai“. Gavęs slavų filologijos magistro laipsnį, kalbotyros žinias gilino Vienoje, Prahoje, Belgrade, Zagrebe, Karaliaučiuje, o dažną vasarą praleisdavo Lietuvoje, rinkdamas tautosaką iš kaimo žmonių, domėdamasis senovės paminklais, vėliau rinko žinias apie Lietuvos archeologijos paminklus. Lituanistinių tyrimų prasme itin vertinamas jo nuopelnas parengiant M. Daukšos „Katekizmo“, kitų pirmųjų lietuvių raštijos paminklų leidybą, moksle jis davė postūmį tyrinėti kalbinius ir kultūrinius tautų ryšius. Jo kvalifikacija ir autoritetas padėjo formuoti archeologinių tyrimų, muziejininkystės, kultūrinių paminklų apsaugos pamatus Nepriklausomos Lietuvos valstybės tapimo metu²⁸.

Nuo 1919 m. jis apsigyveno Lietuvoje, tais metais pradėjo dirbti Lietuvos centrinio knygyno direktoriumi, tapo Valstybės archeologijos komisijos nariu, o nuo 1920 m. buvo jos pirmininkas. E. Volteris artimai bendradarbiavo su Kauno inteligentija, palaikė ryšius su užsienio mokslo ir kultūros institucijomis. Dalyvaudamas Aukštųjų kursų organizavimo darbe E. Volteris savo lėšomis pirko studijoms naudingą literatūrą užsienyje, koordinavo humanitarinių disciplinų dėstymo planų sudarymą ir tapo vienu svarbiausių šių studijų įgyvendinimo lyderių, todėl neatsitiktinai jis buvo paskirtas Aukštųjų kursų Humanitarinio skyriaus vedėju. E. Volteris per visus savo pedagoginės veiklos metus buvo aktyvus kultūrinio gyvenimo dalyvis, jo skatintojas, veikė intelektualų steigiamose visuomeninėse kultūros organizacijose, aktyviai bendradarbiavo periodinėje spaudoje²⁹.

Vienas Aukštųjų kursų iniciatorių ir steigėjų, kaip jau minėta, buvo Augustinas Janulaitis, kuris aktyviai veikė Lietuvių mokslo draugijoje, inteligentijos kultūros organizacijose, dėjo pagrindus universitetinėms studijoms organizuoti. Po teisės studijų Berno ir Maskvos universitetuose nuo XX a. pradžios jis rašė teisės, ekonomikos, socialinės Lietuvos istorijos temomis, nagrinėjo XIX a. sukilimų, lietuvių nacionalinio judėjimo klausimus. Jo istorinės problematikos pasirinkimą lėmė Lietuvos valstybės atkūrimo nuostatos, demokratiškos politikos siekiai, liaudies istorinio ir kultūrinio palikimo svarbos akcentavimas. A. Janulaičio akademinio darbo pradžia Kaune sietina su Europos pažangiausių procesų pažinimu ir sugebėjimu tai, kas vertinga, įvesti į Lietuvos visuomeninį ir kultūrinį gyvenimą. Kita vertus, jis liko ištikimas mokslinių tyrimų

²⁸ Žr. KLIMKA, Libertas; KRIKŠTOPAITIS, Algimantas, Juozas. *Istorijos vėjų pagairėje. Lietuvos mokslo ir švietimo raidos bruožai*, Vilnius: Didakta, 2015, p. 339–340; SELENIS, Valdas. *Lietuvos istorikų bendrija 1918–1944 metais: kolektyvinės biografijos tyrimas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2007, p. 174.

²⁹ TAUTAVIČIUS, Adolfas. Eduardas Volteris. *Praeitis*, t. 3, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992, p. 257–258.

metodikai, kuri rėmėsi šaltiniais, vertino naujos archyvinės dokumentacijos paieškas ir panaudojimą, o pagrindinė jo studijų sritis buvo Lietuvos ir Europos teisės istorija³⁰. Aukštųjų kursų organizavimo metu A. Janulaitis pradėjo vadovauti Teisių skyriui, koordinavo skirtingų teisės sričių dėstymą, tačiau jo pedagoginė ir kultūrinė veikla liko artimai susijusi su lietuvių visuomenės istorijos ir apskritai humanitarikos studijomis, istorijos mokslo žinių sklaida.

Organizuojant aukštojo mokslo studijas Kaune, buvo svarbus psichologo, pedagogo Jono Vabalo-Gudaicio indėlis. Po studijų Peterburgo ir Maskvos aukštosiose mokyklose dirbo Rusijoje, o 1918 m. grįžo į Lietuvą, buvo paskirtas pedagoginės eksperimentinės laboratorijos vedėju Vilniuje. Įsteigus Aukštuosius kursus Kaune, iš pradžių dirbo vedėju pavaduotoju, o 1921–1920 m. – vedėju, formavo pedagogikos studijas, vėliau vadovavo ir jas integruojant į universiteto studijas. Kursų klausytojams skaitė bendrosios psichologijos, eksperimentinės pedagogikos paskaitas, įsteigė pirmąją eksperimentinės psichologijos laboratoriją, parengė testus refleksams nustatyti³¹.

J. Vabalo-Gudaicio pedagoginės idėjos sietinos ne vien su jo taikytais empiriniais metodais, bet ir su kai kuriomis teorinės psichologijos koncepcijomis, kurių pagrindu jis kūrė savitą teorinę sistemą, pagrįstą gyvosios ir negyvosios gamtos sąveikos principu. Jis teigė, kad ši sąveika reiškiasi visatoje, yra svarbi ir visuomenės santykiams suvokti. Jo pedagoginės pozicijos rėmėsi materialistine pasaulėžiūra, neigė teiginius apie sielą, religinio dvasingumo ugdymą ir kitus krikščionybės pagrindus. Savo pasaulėžiūros principais jis grindė ir sukurtą pedagoginę konstruktyviosios sąveikos teoriją, kuri skelbia, kad mokymui ir auklėjimui didelę reikšmę turi grįžtamasis ryšys tarp mokytojo ir mokinio. Savo pedagogines idėjas, etikos sampratas jis skleidė ne tik paskaitose. Tai pradėjo viešinti kultūros žurnaluose, kitoje inteligentijai skirtoje periodikoje³².

Aukštuosiuose kursuose dirbo ir kitos pasaulėžiūros intelektualai, formavo krikščioniškosios krypties principais paremtas humanitarikos studijas. Pirmajai tokių Aukštųjų kursų lektorių grupei priskirtinas filosofas, pedagogas, visuomenės veikėjas Pranas Dovydaitis, kurio įtaka tiek universitetinėms humanitarų studijoms, tiek ir kultūrinei akademinės visuomenės raiškai buvo itin reikšminga. Maskvos universitete jis studijavo teisės, istorijos ir filologijos fakultetuose, Lietuvoje dirbo pedagoginį darbą, nuo 1916 m. buvo Kauno gimnazijos direktorius, pradėjo šviečiamąją publicistinę ir leidybinę veiklą, buvo valstybinės vadovėlių ir knygų leidimo komisijos narys, 1918 m. pradėjo leisti žurnalą mokytojams „Lietuvos mokykla“.

Jo moksliniai interesai apėmė filosofiją, filosofijos istoriją, pedagogiką, etnologiją, gamtos filosofiją, kultūros istoriją, religijos istoriją, jis domėjosi naujomis mokslo

³⁰ LUKŠAITĖ, Ingė. Augustinas Janulaitis. *Praeitis*, t. 3, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992, p. 241–243.

³¹ *Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltiniai*, t. 2. Vilnius: Mintis, 1991, p. 367–371.

³² Žr. *Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltiniai*, t. 2. Vilnius: Mintis, 1991; VASILIŪNIENĖ, E. Materialistinės pasaulėžiūros laidai lietuvių pedagogikoje. *Aidai.eu.Apzvalga.html*. 2020 03 07.

pasaulio idėjomis. Tačiau tas įvairiapusiškas domėjimasis buvo kryptingas, atitiko jo pažiūras ir tikslą sukurti suprantamą krikščionišką pasaulėžiūrą, kuri integruotų visas žmogaus veiklos sritis³³. 1920 m. jis pradėjo leisti gamtos mokslų žurnalą „Kosmos“, o nuo 1921 m. – filosofijos periodinį leidinį „Logos“, kurie buvo svarbūs besiformuojančiai akademinėi bendruomenei telktis, tarpdisciplininei šviečiamai veiklai ir kūrybai, padėjo skleisti naujoms mokslo idėjoms ir diskusijoms.

Dėstyti Aukštuosiuose kursuose P. Dovydaitis pradėjo įžangine paskaita „Lietuvių filosofijos vieta kitų tautų filosofijoje, jos uždaviniai ir keliai“. Aukštuosiuose kursuose jis dėstė senovės, viduramžių istorijos, filosofijos, vėliau pedagogikos istorijos ir kitus kursus. Jis skatino sieti gamtos mokslus su pasaulėžiūros raidos problemomis, buvo vertinamas kaip itin plačių interesų mokslininkas. P. Dovydaitis ilgam įsitvirtino įsteigtoje aukštojoje mokykloje, buvo kviečiamas dalyvauti universiteto ir visuomenės renginiuose, plėtojo leidybinę veiklą, nenutraukė ryšių su mokytojais ir moksleiviais³⁴.

Aukštuosiuose kursuose filosofijos paskaitas pradėjo dėstyti ir vienas žymiausių Lietuvos katalikybės ideologų, filosofas ir pedagogas Stasys Šalkauskis, kuris paskaitose ir spaudoje nagrinėjo nacionalinės kultūros raidos ypatumus, Rytų ir Vakarų kultūrų įtaką, jų sintezės klausimus, formulavo visuomenės kultūrinės savimonės ugdymo koncepcijas³⁵. Tai paskatino intelektualų diskusijas, taip pat darė poveikį viešinamoms pedagoginėms, tautos ugdymo nuostatoms.

Vertėtų pabrėžti, kad plėtojant akademinę polemiką švietimo klausimais ir visuomenės ugdymo veiklą per visą Lietuvos nepriklausomybės laikotarpį buvo reikšmingos ne tik humanitarų, bet ir kitų sričių Aukštųjų kursų dėstytojų idėjos, šviečiamoji veikla: fiziko, chemiko Vinco Čepinskio, chemiko Antano Purėno, teisininko Petro Leono ir kai kurių kitų³⁶. Tai leidžia teigti, kad akademinės iniciatyvos dėka įsteigta Aukštųjų kursų institucija sudarė ne vien tik galimybę pradėti tiesioginę aukštosios mokyklos veiklą, bet padėjo telkti kūrybingą ir socialią bendruomenę. Nors šioje aplinkoje dirbo skirtingų mokslo sričių, ideologinių pasaulėžiūrų asmenybės, savo pasisakymuose daugelis siekė įsteigti demokratiškai veikiančią, modernią Lietuvos aukštąją mokyklą, numatė galimas mokslo ir visuomenės sąveikos sritis, skatino laisvą mąstymą, viešąją kultūrinę raišką.

³³ Žr. GIRNIUS, Juozas. *Pranas Dovydaitis*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2017; *Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltiniai*, t. 2. Vilnius: Mintis, 1991, p. 98–99 ir kt.

³⁴ Žr. VASILIAUSKIENĖ, Aldona. Prano Dovydaičio nuopelnai pedagogikai. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 7, p. 123–195; GIRNIUS, Juozas. *Pranas Dovydaitis*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2017, p. 605–606.

³⁵ SVERDIOLAS, Arūnas. *Kultūra lietuvių filosofų akiratyje*. Vilnius: Apostrofa, 2012, p. 193–244.

³⁶ Apie tai iš dalies rašyta biografinėje literatūroje: MAČIONIS, Zenonas; ČEPINSKIS, Jonas. *Profesorius Vincas Čepinskis*. Vilnius: Mokslas, 1992; LEONAVIČIUS, Juozas. *Petras Leonas – Lietuvos sąžinė*. Kaunas: Technologija, 2002; BALTRUŠIS, Romualdas. *Profesorius Antanas Purėnas*. Kaunas: Technologija, 2008 ir kt.

Humanitarika steigiamo Lietuvos universiteto struktūroje

Aukštieji kursai veikė iki 1922 m. vasario 16 d., kol pradėti pertvarkyti veikti Lietuvos universiteto teisėmis. Universiteto steigimo klausimas akademinės bendruomenės pastangomis buvo aktualizuojamas nuo 1920 m. rudens, rengiamas ir aptariamasis universiteto statuto projektas. 1921 m. rugpjūčio 30 d. projektas buvo įteiktas Steigiamajam Seimui, buvo sudaryta švietimo ministro Kazio Bizausko vadovaujama komisija, kurioje dalyvavo Aukštųjų kursų atstovai, pradėta svarstyti universiteto organizavimo galimybes, jo struktūrą. Tai paskatino jau tam tikrą dėstymo patirtį įgijusios akademinės visuomenės ir politikų diskusijas parengto Lietuvos universiteto statuto klausimais. Šio dokumento projekte iš pradžių buvo numatyti 8 fakultetai: Humanitarinis, Teisių, Matematikos-fizikos, Gamtos, Agronomijos, Medicinos, Technikos, Teologijos. Humanitarinį fakultetą pagal projektą turėjo sudaryti Lingvistikos, Filosofijos, Literatūros, Istorijos, Archeologijos, Pedagogikos, Judaikos, Slavų skyriai su atitinkamų sričių katedromis³⁷.

Po svarstymų buvo siūloma jungti kai kuriuos fakultetus, mažinti skyrius ir nustatyta studijas pradėti organizuoti 6 fakultetuose: Humanitariniame, Teisių, Matematikos-gamtos, Medicinos, Technikos, Teologijos-filosofijos. Taip pat nuspręsta mažinti katedrų skaičių, pavyzdžiui, Humanitarinių mokslų fakultete vietoj projekte pateiktų 28 katedrų liko 18³⁸.

Universiteto statute numatyta dėstyti bendruosius ir specializuotus fakultetų skyriuose studijuojamus dalykus, derinti kryptingumą ir disciplinų grupavimą. Humanitarinių mokslų fakultete buvo pirmiausia siūlomi privalomi visų specialybių studentams bendrieji lietuvių kalbos ir filosofijos įvado kursai. Šio fakulteto specialieji dalykai buvo grupuojami pagal filologijos, literatūros, istorijos, filosofijos sritis, buvo numatytas ir psichologijos, pedagogikos disciplinų dėstymas. Universiteto steigėjai siekė organizuoti filologijos, istorijos, filosofijos doktorantų studijas ir mokslinį darbą, siejant tai su dėstomų disciplinų tematika³⁹. Kaip liudija formuojama humanitarinių studijų kryptingumo struktūra, ji buvo paremta Aukštųjų kursų planavimo pagrindu.

Steigiamasis Seimas 1922 m. kovo 22 d. patvirtino Lietuvos universiteto statutą, gegužės mėn. Universiteto Tarybos posėdžiuose buvo perrinktas jau anksčiau rektoriumi laikinai paskirtas Jonas Šimkus, prorektoriumi išrinktas Vincas Čepinskis. Nors iš pradžių buvo siūlymų sukurti dar Vilniuje numatytą bendrą universitetinį Socialinių mokslų fakultetą mėginant suteikti jam daugiau tarpdiscipliniškumo galimybių ar daugiau taikomojo kryptingumo, tačiau, kaip siekė daugelis humanitarų, patvirtinus Statutą, imta nuosekliai sudaryti atskirus Humanitarinių mokslų ir Teisių fakultetus. Anksčiau ir sklandžiau buvo pradėtas organizuoti Humanitarinių mokslų fakultetas,

³⁷ Lietuvos universiteto statusas. Projektas su Steigiamojo Seimo pataisomis, 1921. *LNMMBR*, F 17-381, l. 1-35.

³⁸ *Ten pat*; Universiteto statusas. *Lietuvos universitetas*. Kaunas, 1923, p. 13-15.

³⁹ *Ten pat*, l. 18-28.

jame dirbti pirmiausia buvo paskirti Mykolas Biržiška, Kazys Būga, Jonas Jablonskis, Vincas Krėvė-Mickevičius, Jonas Yčas, Eduardas Volteris ir kiti žinomi intelektualai, šio fakulteto dekanu išrinktas Mykolas Biržiška, sekretoriumi – Jonas Vabalas-Gudaitis⁴⁰.

Patvirtintas Lietuvos universiteto statutas suteikė nemažą autonomiją ne tik universitetui, kuris formaliai buvo pavaldus Švietimo ministerijai, bet ir teisę fakultetams, jų renkamoms taryboms savarankiškai formuoti savo struktūrą, komplektuoti personalą, kita vertus, universiteto katedrų sudėtis reglamentuojama valstybės etatinio finansavimo dokumentais.

Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakultete 1922 m. rudens semestre pradėjo dėstyti per dešimt dėstytojų: Mykolas Biržiška dėstė lietuvių literatūrą, Jonas Vabalas-Gudaitis – psichologiją, Jonas Jablonskis, Kazys Būga – lietuvių kalbą, Vincas Krėvė-Mickevičius – slavų literatūrą ir kt. Toms katedroms, kurioms stigo savų specialistų, buvo kviečiami mokslininkai iš kitų valstybių. Sudarant sutartis buvo reikalaujama išmokti lietuvių kalbą, bet užsienio profesūrai neiškilo problemų dėl šio reikalavimo: pavyzdžiui, Juozas Eretas, Alfredas Sennas, vėliau Vosylius Sezemanas buvo „tie, anot Broniaus Genzelio, mokslo vyrai, kurie tvirtai įaugo į Lietuvos kultūrą“⁴¹. 1922 m. rudens semestre Humanitarinių mokslų fakultete studijos buvo pradėtos su 35 studentais ir 10 laisvųjų klausytojų.

Pažymėtina, kad svarbias humanitarinio ir socialinio ugdymo disciplinas pradėta skaityti universiteto Teologijos-filosofijos fakulteto studentams: Pranas Dovydaitis dėstė religijų istoriją, Stasys Šalkauskis – pedagogiką, Mečislovas Reinys – psichologiją, Vladas Jurgutis – naująją istoriją, Leonas Bistras – gamtos filosofiją, Alfredas Sennas – graikų ir lotynų kalbas, Juozas Eretas – visuotinę literatūrą ir kt. Teisių fakultete šalia atskirų sričių taikomųjų dalykų buvo skaitomi visuotinės ir Lietuvos teisės istorijos kursai⁴².

Svarbų humanitarinių studijų organizavimo darbą atliko šio fakulteto dekanas M. Biržiška, jam teko ieškoti tinkamų patalpų studijoms, lėšų būtiniams leidiniams įsigyti, vadovauti Humanitarinių mokslų fakulteto tarybai, derinti katedrų ir dėstytojų interesus. Visa tai buvo atliekama demokratiškai, įsiklausant ir atsižvelgiant į visas nuomones. Anot Pauliaus Galaunės, posėdžiuose „būdavę daug ginčų bei diskusijų ir mažiau nutarimų. Dažnai pasitaikydavo taip, kad neišsėmus dienotvarkės per vieną posėdį tekdavę posėdį atidėti kitai dienai“⁴³.

Universiteto fakultetų struktūroje pradėta steigti profiliuotas katedras, siekiant organizuoti tiek taikomąsias, tiek ir platesnio kryptingumo humanitarines studijas. Pavyzdžiui, Humanitarinių mokslų fakultete istorijos studijoms buvo įsteigtos Lietuvos istorijos ir

⁴⁰ Lietuvos universiteto rektoriaus raštas švietimo ministrui, 1922 06 10. *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 769, l. 43.

⁴¹ GENZELIS, Bronius. *Lietuvos kultūros istorija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2019, p. 279.

⁴² Susirašinėjimas su LU Humanitarinių mokslų fakultetu apie personalo skyrimą, 1922. *LCVA*, f. 631, ap. 12, b. 76, l. 19–22; Lietuvos universiteto mokslo personalo apyskaitos, 1922. *LCVA*, f. 631, ap. 12, b. 53, l. 93 ir kt.

⁴³ PŠIBILSKIS, Vygintas, Bronius. *Mykolas Biržiška*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 213.

Visuotinės istorijos katedros. Kitų fakultetų istorinio profilio katedros buvo glaudžiai susijusios su įvairiomis kitomis disciplinomis, pavyzdžiui, Krikščionijos archeologijos ir meno istorijos, Krikščionijos pradžios istorijos, Viduramžio bažnyčios istorijos ir kt. Šių dienų Lietuvos mokslininkų darbuose atliktų tyrimų pagrindu konstatuota, kad, institucionalizuojant istorijos ir kitų humanitarinių disciplinų dėstymą, katedros tapo mokslo vystymo, taip pat studentų ugdymo židiniais⁴⁴.

Pirmieji universiteto kultūrinio gyvenimo ženklai

Įsteigtojo Lietuvos universiteto akademiškumo ir kultūrinės veiklos sąsajos yra sietinos su kultūros tyrėjų ir veikėjų įtraukimu į pedagoginį ir organizacinį universiteto darbą. Pirmiausia verta paminėti, kad Lietuvos universiteto bibliotekos direktoriumi buvo paskirtas kultūros istorikas, bibliografas Vaclovas Biržiška, kuris rūpinosi ne tik mokslinės literatūros, vadovėlių rinkiniais, bet ir įkvėpė, praturtino mokslininkų ir studentų kultūrinio bendradarbiavimo aplinką. Apie tai liudija jo korespondencija ir kiti ryšių su Lietuvos ir užsienio intelektualais, mokslo ir kultūros įstaigomis šaltiniai⁴⁵. Bibliotekos fondų kūrimas prasidėjo turint tik 40 knygų ir vieną spintą, kurias buvo nupirkę ir perdavę universitetui Aukštųjų kursų steigėjai⁴⁶. Tačiau per pirmuosius dvejus metus jau buvo sukaupta per 20 tūkstančių leidinių, pradėjo veikti skaitykla, steigiami rankraščių, žemėlapių skyriai, o nuo 1924 m. prie universiteto bibliotekos pradėjo veikti Bibliografijos institutas, kuris turėjo sisteminti bibliografinę informaciją, vėliau pradėta ją publikuoti bendradarbiaujant su Spaudos fondu.

Reikšmingas buvo minėtos bibliotekos direktoriaus ir universiteto dėstytojo V. Biržiškos dalyvavimas intelektualų steigiamų organizacijų veikloje, dėmesys kultūros paminklų apsaugai, knygų leidybai ir kt.⁴⁷ Mokslo ir kultūros ryšiams universitetinėje aplinkoje plėtoti buvo svarbi jo mokslinės, informacinės ir mokslo populiarinimo literatūros leidybos organizavimo veikla, kuri buvo ne vien tik V. Biržiškos akiratyje, tam darbui buvo telkiami skirtingų pasaulėžiūrų universitetinės bendruomenės nariai. Tai buvo aktualu ir studentų ugdymui diskusijų ir demokratinei aplinkai stiprinti.

Stiprinti kultūrinį akademinės bendruomenės gyvenimą, leidybos ir kitoms viešinimo veikloms organizuoti, kultūros ir švietimo vertybėms skleisti buvo svarbus Prano Dovydaičio indėlis redaguojant žurnalus „Kosmos“ (1920), „Logos“ (1921), „Soter“ (1924) ir kt. Jis siekė ne tik mokslo žinių, krikščioniškos kultūros vertybių sklaidos, kaip pabrėžiama

⁴⁴ GIEDA, Aurelijus. *Manifestuojanti Klėja. Istorikai ir istorika Lietuvoje 1883–1940 metais*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017, p. 211; LASINSKAS, Povilas. *Istorijos mokslas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 metais*, Vilnius: Vaga, 2004, p. 37 ir kt.

⁴⁵ VDU biblioteka 1922–1944 m. *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraštynas (toliau – LMAVBR)*, F 209.

⁴⁶ *Ten pat.*

⁴⁷ Žr. ŽUKAS, Vladas. *Gyvenimas knygai: Vaclovas Biržiška*. Vilniaus universiteto leidykla, 2012.

biografinėje literatūroje, bet ir dialogo su visuomene švietimo, ugdymo klausimais⁴⁸. Kultūrinio visuomenės ugdymo klausimai, nepaisant ideologinių skirtumų, palaipsniui tapo bene svarbiausia akademinio elito visuomeninės veiklos sritimi, ji buvo glaudžiai siejama su lietuvių kultūrinės savimonės ugdymu.

Kūrybinę Lietuvos universiteto aplinką ir autoritetą itin sustiprino literatūros pedagogai ir rašytojai Vincas Krėvė-Mickevičius, Vincas Mykolaitis-Putinas, Juozas Tumas-Vaižgantas, tad neatsitiktinai „atsirado įtakingas akademinis literatūrinio gyvenimo centras, o jame intelektualų branduolys, kuris kūrė lietuvių literatūros mokslo, akademinės literatūros kritikos pagrindus“⁴⁹.

Studentijos, taip pat ir platesnės nepriklausomos Lietuvos visuomenės kultūrinio ugdymo prasme išskirtinai pabrėžtinas Juozo Tumo-Vaižganto indėlis. Jis buvo aktyvus besikuriančios universitetinės visuomenės narys, neapsiribojo pedagoginiu darbu, siekė skatinti kultūrinį universiteto gyvenimą. Pedagoginio darbo pradžioje 1922 m. Vaižganto rašytame dienoraštyje, pavadintame „Mano kronika“, jis rašė apie artimą bendravimą universiteto aplinkoje su Vincu Krėve, Kazimieru Būga, paraginusiais jį dėstyti lietuvių literatūros istoriją, apibūdino plėtojamą akademinio bendravimo aplinką, kuri įgavo ilgalaikio bedruomeniškumo bruožų. Dienoraščio tekstas byloja, kad universitete J. Tumas pirmiausia siekė ugdyti studentų savimonę ir jų raiškos kultūrą, pagrįstą pagarba lietuvių kalbai, istorijos ir kultūros paveldui. Jis rašė, kad svarbų dėmesį norėjo skirti studentų akademiniam solidarumui ugdyti, universiteto įvaizdžiui ir atstovavimui visuomenėje stiprinti⁵⁰. Tai iš dalies padeda geriau suvokti J. Tumo akademinio bendruomeniškumo, taip pat visuomenės švietimo ir jos kultūrinio tapatumo ugdymo pozicijas. Svarbiausiu J. Tumo indėliu į universiteto kultūrinį gyvenimą laikytinos jo pastangos įtvirtinti akademinį ir kultūrinį socialumą, grindžiamą lietuvių tautinės savimonės ugdymu.

Vaižgantas aktyviai dalyvavo ne tik universiteto šviečiamojoje, bet ir kultūrinėje veikloje, buvo Humanitarinių mokslų fakulteto Literatūros draugijos narys, knygų leidybos „Universitas“ valdybos narys, rūpinosi pasaulinės klasikos leidimu lietuvių kalba⁵¹.

Svarbus J. Tumo kultūrinio bendradarbiavimo akademinėje aplinkoje pavyzdys buvo 1923 m. kovo mėn. pradėtas ir jo vadovaujamas Kultūros muziejaus steigimas Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakultete. Pirmiausia šiam muziejui jis perdavė savo sukauptą medžiagą, o vėliau, kaip matome iš jo korespondencijos tekstų⁵², bendradarbiavo su Mykolu Romeriu, Eduardu Volteriu, Stasiu Šalkauskiu ir kitais profesoriais, rinko jų dienoraščius, literatūros rankraščius, vertingą ikonografiją, kitą istorinį ir kultūrinį palikimą.

⁴⁸ GIRNIUS, Juozas. *Pranas Dovydaitis*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2017, p. 513–514.

⁴⁹ VILIŪNAS, Giedrius. *Literatūrinis gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje 1918–1940*. Vilnius: Alma littera, 1998, p. 45–46.

⁵⁰ TUMAS, Juozas. *Mano Kronika*. *Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštynas*, F1-D649, l. 20.

⁵¹ MERKELIS, Aleksandras. *Juozas Tumas-Vaižgantas*. Vilnius: Vaga, 1989, p. 350.

⁵² M. Romerio laiškas J. Tumui, 1924 05 18, *LMAVBR*, F 12-2123, l. 3; Sąlyginis Kultūros muziejui depozitas, 1924; *ten pat*, l. 1 ir kt.

Vaižgantas organizavo užsienyje buvusios su Lietuvos kultūra susijusios medžiagos pargabenimą, bendradarbiavo su kitų šalių universitetų darbuotojais ir mokslininkais, valstybės įstaigomis, Lietuvos pasiuntinybių užsienyje darbuotojais ir kitais pareigūnais. Muziejaus steigėjas ir vadovas nuolat kvietė prisidėti prie Kultūros muziejaus eksponatų rinkimo⁵³. Didžiausią muziejaus dalį sudarė lietuvių literatūros istorijos tyrinėjimams ir studijoms sukaupti dokumentai.

J. Tumas stengėsi įtraukti Kauno profesūrą ir studentus į vis platesnį viešąjį kultūrinį gyvenimą, publicistinę kūrybą ir šviečiamąją veiklą, dalyvavo visuomeninėse kultūros draugijose, inicijavo kultūrinių ryšių su latvių, taip pat švedų intelektualais organizacijų įsteigimą ir veiklą.⁵⁴ J. Tumas, M. Biržiška, J. Eretas, V. Mykolaitis, V. Krėvė, M. Reinys ir kiti Kauno profesoriai ir dėstytojai Universiteto patalpose 1923 m. pradėjo skaityti paskaitas Lietuvos inteligentijai, taip pat organizuoti liaudies švietimo kursus dirbantiesiems provincijoje⁵⁵. Tai buvo akademinės inteligentijos skatinamo liaudies švietimo ir kultūrinio ugdymo sąjūdžio pradžia, jame kartu su humanitarais aktyviai dalyvavo chemikai, matematikai ir kitų sričių mokslininkai.

Itin svarbūs istoriniai Lietuvos universiteto akademinės inteligentijos nuopelnai tarptautinių kultūrinių ryšių plėtojimo srityje. Itin aktuali visuomenės kultūriniam tapatumui plėtoti tuo metu buvo lituanistinio istorinio palikimo užsienyje ir žinių kaupimo, sisteminimo, jų sklaidos sritis. Kaip byloja profesoriaus Eduardo Volterio ir kitų intelektualų susirašinėjimų tekstai, tuo rūpintasi palaikant ryšius su Berlyno, Hamburgo, Paryžiaus ir kitų miestų muziejais, bibliotekomis, saugyklomis, tiesiogiai bendradarbiaujant ir su užsienio pažintinės literatūros leidėjais ir platintojais. E. Volteris siūlė remtis Vokietijos ar kitų Europos šalių kultūros paveldo registravimo ir sklaidos patirtimi bei galimybėmis⁵⁶, šios patirtys buvo naudingos atminties institucijų veiklai organizuoti.

Lietuvos universitetas pradėjo svarbią mokslui ir kultūrai leidinių keitimosi su užsienio šalimis programą, per pirmuosius penkerius universiteto veiklos metus pradėta bendradarbiauti su daugiau kaip 100 pasaulio universitetų, mokslo, kultūros įstaigų⁵⁷.

Universiteto profesūra ne tik atstovavo jaunam Lietuvos universitetui tarptautiniuose istorikų (A. Voldemaras, 1923 m.), psichologų (J. Vabalas-Gudaitis, 1923 m.), orientalistų (M. Rudzinskaitė-Arcimavičienė, 1923 m.) ir kituose mokslo kongresuose, bet ir užsienio mokslo ir studijų institucijų proginiuose, tarptautiniuose intelektualų kultūros renginiuose. Universiteto veiklos pradžioje organizuotos pirmosios mokslo stažuotės užsienyje, kultūrinių mainų išvykos. Mokslines komandiruotes pagal galimybes stengtasi

⁵³ LU Humanitarinių mokslų fakulteto muziejaus susirašinėjimas su įstaigomis 1923–1926 m., *LMAVBR*, F. 12–677, l. 1–20.

⁵⁴ Plačiau rašoma: JUZEFOVIČIUS, Romualdas. Akademinis socialumas ir tarnystė kultūrai: Juozo Tumo indėlis intelektualų organizacijose. *Sovijus*, 2020, t. 8, Nr. 1.

⁵⁵ *Lietuvos universitetas 1922–1927*, Kaunas, 1927, p. 360.

⁵⁶ E. Volterio ir jam rašyti laišakai, *LMAVBRS*, F. 154–119, l. 65, 64, 107; F. 154–174, l. 6 ir kt.

⁵⁷ *Lietuvos universitetas 1922–1927*, Kaunas, 1927, p. 358–359.

iš dalies remti Universiteto pašalpomis, bet dažniausiai ieškota rėmėjų, organizacijų paramos arba kartais buvo vykstama savo lėšomis.

Baltijos šalių intelektualų bendradarbiavimas nebuvo nuosekliai koordinuojamas, nors tokios organizacijos steigėsi. Lietuvos mokslininkai aktyviau bendradarbiavo su Latvijos inteligentija, jau 1922 m. buvo įsteigta Lietuvių–latvių vienybės draugija. Ji buvo inicijuojama ir palaikoma akademinės inteligentijos pastangomis. Bendradarbiavimas su šia ir kitomis Baltijos regiono šalimis sudarė geresnes prielaidas universiteto bendruomenei įsitraukti į didesnes tarptautines organizacijas, teikti informaciją užsienio institucijoms ir spaudos leidėjams apie Lietuvą, jos kultūrinį ir istorinį paveldą, liaudies kūrybą, dalyvauti rengiant tarptautinius renginius kultūrinio palikimo apsaugos ir sklaidos klausimais. Lietuvos universiteto mokslininkai nuo XX a. trečiojo dešimtmečio vidurio palaikė ryšius su Tautų Sąjungos Tarptautinio intelektualinio bendradarbiavimo komisija, Intelektualiojo bendradarbiavimo institutu Paryžiuje, dalyvavo jų renginiuose, Lietuvos universitete buvo sudaryta komisija šiai veiklai koordinuoti.⁵⁸

Po Lietuvos universiteto įsteigimo pradėjo organizuotis studentų kultūrinė veikla. Tai yra atskira ir išsamiau nagrinėtina tema, tačiau šio straipsnio kontekste vertėtų tik akcentuoti studijų organizavimo aplinkos, tekste jau minėtų iškilų mokslo ir kultūros asmenybių poveikį skatinant studentų kūrybingumą ir aktyvumą, taip pat pabrėžtinai studijuojančio jaunimo siekis plėtoti savo kultūrinės veiklos galimybes. Iš pradžių pradėtos steigti studentų savivaldos draugijos, o 1925 m. įsteigta studentų atstovybė, kuri turėjo rūpintis ne tik akademiniais ir socialiniais studentų reikalais, bet ir koordinuoti laisvalaikio, meninės kūrybos veiklas, buvo pradėta leisti studentų spaudą, įsteigti turizmo, sporto klubai. Nuo 1922 m. plėtoti ryšiai su Baltijos šalių studentų sąjunga, vėliau su Švedijos, Čekoslovakijos ir kitomis studentų organizacijomis. Per pirmuosius penkerius Lietuvos universiteto veiklos metus jo Senatas įregistravo 47 studentų organizacijas⁵⁹. Jas dažnai veikė ne tik skirtingos profesūros ideologinės pozicijos, bet ir gausėjanti intelektualų kultūrinės raiškos įvairovė.

Viena didžiausių studentų organizacijų buvo nuo 1922 m. veikusi Ateitininkų sąjunga, kurios globėjai buvo profesoriai S. Šalkauskis, P. Dovydaitis ir kiti intelektualiojo elito atstovai. Organizacija siekė ugdyti katalikiškąją studentų pasaulėžiūrą, remti tuo grindžiamą visuomeninę ir kultūrinę veiklą. Buvo steigiamos tautininkų ideologijos, liberalių ar kitų pozicijų įtakojamos studentų organizacijos. Dalis studentų dalyvavo profesūros steigiamose kultūrinių ryšių su Latvija ar Švedija draugijose, kai kuriose kitose universiteto intelektualų XX a. trečiajame dešimtmetyje pradėtose steigti visuomeninėse kultūros organizacijose. Nors studentų kultūrinė veikla pirmaisiais universiteto veikimo metais buvo dar mažai aktyvi, nes teko įveikti studijų steigties sunkumus, manytina,

⁵⁸ Lietuvos intelektualinio bendravimo komisijos raštai, *LMAVBR*S, F. 12–4809, l. 1–2; *LMAVBR*S, F. 163–750, l. 1–8.

⁵⁹ *Lietuvos universitetas 1922–1927*. Kaunas, 1927, p. 361–363.

svarbiausia yra ta jaunosios akademinės kartos kultūrinės pažangos intencija, kurią savo monografijoje nurodo Aurelijus Gieda: „Studentija ilgainiui smarkiai pagyvino ir atnaujino kultūrinį bei intelektualų tuometinio Kauno ir Lietuvos veidą. Studentai Kaune su savo steigiamomis draugijomis, šventėmis, iškydomis ar visuomeninėmis akcijomis tapo vis daugiau pastebimi.“⁶⁰

Šis sociokultūrinis procesas tiesiogiai sietinas ne vien tik su jaunatvišku optimizmu, tam tikros ideologijos sklaida, tai sietina su akademinės ir kultūrinės aplinkos formavimosi procesu universitete, studentų kūrybingumo ir aktyvumo skatinimu. Šioje aplinkoje jau studijų Lietuvos universitete metu savo kūrybinius gebėjimus brandino lietuvių rašytojas, menotyrininkas, literatūros kritikas ir istorikas Jonas Grinius, žurnalistas, literatūrologas, rašytojas, poetas Bronys Raila, publicistas, literatūros tyrėjas ir vertėjas Rapolas Šaltenis ir daugelis kitų⁶¹.

Dalis universiteto absolventų dalyvavo Vaclovo ir Mykolo Biržiškų, Antano Purėno, Tado Ivanausko, kitų profesorių organizuojuose liaudies švietimo ir kultūrinio ugdymo edukacinėse programose ir renginiuose. Nuo 1924 m. organizuojant viešojo suaugusiųjų švietimo kursų, Liaudies universitetų darbą, juose pradėjo dirbti ne tik profesūra ir mokytojai, bet ir Lietuvos universiteto studentai. Šalia kitų bendrųjų mokymo dalykų žinių, klausytojams buvo skaitomos pažintinės paskaitos istorijos, lietuvių literatūros, meno istorijos temomis, ugdomi lietuvių kalbos vartojimo gebėjimai, taip pat siekta plėtoti kultūrinį akiratį.⁶² Studentai jau studijų metais tapo intelektualų skatinamo nepriklausomos Lietuvos dirbančiųjų švietimo ir kultūrinio ugdymo sąjūdžio dalyviais, studijos suteikė tam dalykinį pagrindą, o viešoji veikla – organizacinės veiklos patirties.

Humanitarika buvo svarbi lietuvių kultūrinio tapatumo stiprinimo grandis, kita vertus, po pirmųjų absolventų išleidimo spaudoje buvo paviešinta tam tikros studijų kritikos, siūlyta stiprinti lituanistikos žinias ir reikalavimus universiteto lietuvių kalbos studijoms. Dalis universiteto absolventų humanitarų dirbo pedagoginį darbą mokyklose, tad tai buvo aktualu švietimui, siekiant gerinti lietuvių kalbos vartojimą, kuris, universiteto docento Juozo Balčikonio nuomone, dar nebuvo reikiamo lygio⁶³.

⁶⁰ GIEDA, Aurelijus. *Manifestuojanti Klėja. Istorikai ir istorika Lietuvoje 1883–1940 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017, p. 210.

⁶¹ Studentų asmens bylos. LCVA, f. 631, ap. 7, b. 501, 3674, 7033 ir kt.

⁶² Vinco Kudirkos liaudies universiteto statutas, 1924. LMAVBRS, F. 163–1130, l. 3–6; Vinco Kudirkos liaudies universiteto veiklos dokumentai, 1924–1929, LMAVBRS, F. 72–1, l. 9–11.

⁶³ BALČIKONIS, Juozas. Lietuvių kalba mūsų universitete. *Lietuva*, 1927, balandžio 5, Nr. 77, p. 3.

Išvados

Lietuvos inteligentijos pastangomis Aukštieji kursai buvo atidaryti 1920 m. sausio 27 d. Jie tapo pirmąja nepriklausomos Lietuvos privačia aukštąja mokykla, kurią siekta paversti visaverčiu universitetu. Intelektualų diskusijose ir viešojoje aplinkoje buvo pabrėžiama kultūrinė ir visuomenės ugdomoji universiteto paskirtis.

Aukštųjų kursų struktūroje įsteigtame Humanitariniame skyriuje pradėjo veikti Filologijos, Literatūros, Istorijos, Filosofijos, Pedagogikos sekcijos. Jų studijų planai byloja apie pastangas susieti bendraeuropietiškąjį humanitarikos pagrindą su lietuviškuoju kultūriniu ir istoriniu palikimu.

Itin reikšmingas buvo Eduardo Volterio, Augustino Janulaičio, Jono Vabalo-Gudaičio organizacinis ir mokslinis indėlis organizuojant humanitarinių ir socialinių mokslų studijas Kaune, telkiant kvalifikuotą ir socialiai aktyvią akademinę bendruomenę.

Šioje aplinkoje pradėjo telktis skirtingų sričių, ideologinių pasaulėžiūrų asmenybės, daugelis jų siekė įsteigti demokratiškai veikiančią, modernią Lietuvos aukštąją mokyklą, skatino akademinį mąstymą ir sudarė itin perspektyvų lietuvių inteligentijos kultūrinės veiklos intelektualųjį branduolį.

Aukštieji kursai 1922 m. pradžioje pradėti pertvarkyti, o jų pagrindu steigiamame Lietuvos universitete nustatyta studijas organizuoti 6 fakultetuose. Humanitarines disciplinas pradėta dėstyti Humanitariniame, iš dalies Teologijos-filosofijos ir Teisių fakultetuose. Humanitarinių mokslų fakultete pirmieji dirbti pradėjo Mykolas Biržiška, Kazys Būga, Jonas Jablonskis, Vincas Krėvė-Mickevičius, Eduardas Volteris ir kiti žinomi intelektualai, kurių pastangomis visuotinės humanitarinės studijos buvo siejamos su lietuvių kultūros paveldo puoselėjimu, jo sklaidos patirtimis, fakultetas tapo svarbiu kultūrinio tapatumo ugdymo visuomenėje pagrindu.

Įsteigtojo Lietuvos universiteto studijų ir kultūrinės veiklos sąsajos yra sietinos su kultūros tyrėjų, rašytojų, publicistų įtraukimu į studijų procesą ir organizacinį universiteto struktūros formavimo darbą. Kultūrinį akademinės bendruomenės gyvenimą ir kūrybinę Lietuvos universiteto aplinką itin sustiprino Juozas Tumas-Vaižgantas. Jis stengėsi įtraukti Kauno profesūrą ir studentus į vis platesnį viešąjį kultūrinį gyvenimą, publicistinę kūrybą ir šviečiamąją veiklą, dalyvavo visuomeninėse kultūros draugijose, paskatino kultūrinių ryšių draugijų su latviais ir švedais įsteigimą ir veiklą. Tai iš dalies padėjo plėsti akademinės visuomenės kultūrinius ryšius ne tik Baltijos regione, bet ir dalyvauti tarptautinėse intelektualų ir kultūros organizacijose, sudarė prielaidas skirtingų kultūrų sklaidai.

Įsteigus Lietuvos universitetą, palaipsniui aktyvėjo studentų kultūrinė veikla, buvo steigiamos jų organizacijos, kurioms įtaką darė ne tik Kauno profesūros pasaulėžiūrų įvairovė, bet ir kultūrinės veiklos ir kūrybos patirtys. Lietuvos universiteto studentai ir absolventai dalyvavo mokslininkų organizuotame liaudies švietimo sąjūdyje, visuomenės kultūrinio ugdymo, šviečiamosios spaudos leidybos ir kituose darbuose. Straipsnyje

pateikti duomenys leidžia konstatuoti, kad nepriklausomoje Lietuvoje pradėtos humanitarinių disciplinų studijos tapo ne vien intelektualinio ar profesinio studentų ugdymo, bet ir jų kultūrinio socialumo skatinimo pagrindu. Tokia universitetinės humanitarikos paskirtis aktuali ir šių dienų Lietuvos visuomenei, svarbi kultūrinio tapatumo savivokai ir sklaidai stiprinti.

Šaltiniai

1. Aukštųjų kursų dėstytojai, 1920. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 631, ap. 12, b. 37, l. 9.
2. Aukštųjų kursų Humanitarinio skyriaus dėstomi dalykai per 3 metus. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 391, ap. 4, b. 765, l. 65.
3. Aukštųjų kursų Humanitarinio skyriaus tvarkaraštis. *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos rankraštynas*, KB 22–33, l. 2.
4. Aukštųjų kursų įstatai, švietimo ministro patvirtinti 1919 12 27. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 391, ap. 4, b. 765, l. 58–63.
5. Aukštųjų kursų klausytojų sąrašas, 1920. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 631, ap. 12, b. 37, l. 8.
6. Aukštųjų kursų klausytojų tarybos raštas Švietimo ministerijai, 1920 02 24. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 391, ap. 4, b. 675, l. 284.
7. Aukštųjų kursų valdybos raštai Švietimo ministerijai, 1920. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 391, ap. 4, b. 675, l. 69.
8. Aukštųjų kursų veiklos 1920 m. ataskaita. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 631, ap. 12, b. 41, l. 4.
9. Aukštųjų mokslų draugijos įstatai. *Pirmoji aukštoji Lietuvos mokykla. Aukštieji kursai*. Kaunas, 1920, p. 10.
10. Aukštųjų mokslų draugijos tarybos raštas švietimo ministrui, 1919 12 23. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 391, ap. 4, b. 765, l. 290.
11. BALČIKONIS, Juozas. Lietuvių kalba mūsų universitete. *Lietuva*, 1927, balandžio 5, Nr. 77, p. 3.
12. E. Volterio ir jam rašyti laišškai. *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraštynas*, F. 154–119, l. 65, 64, 107; F. 154–174, l. 6.
13. Lietuvos intelektualinio bendravimo komisijos raštai. *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraštynas*, F. 12–4809, l. 1–2; *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraštynas*, F. 163–750, l. 1–8.
14. *Lietuvos universitetas 1922–1927*. Kaunas, 1927.
15. Lietuvos universiteto mokslo personalo apyskaitos, 1922. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 631, ap. 12, b. 53, l. 93.
16. Lietuvos universiteto rektoriaus raštas švietimo ministrui, 1922 06 10. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 391, ap. 4, b. 769, l. 43.

17. Lietuvos universiteto statutas. Projektas su Steigiamojo Seimo pataisomis, 1921. *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos rankraštynas*, F 17–381, l. 1–35.
18. Studentų asmens bylos. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 631, ap. 7, b. 501, 3674, 7033.
19. Susirašinėjimas su LU Humanitarinių mokslų fakultetu apie personalo skyrimą, 1922. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 631, ap. 12, b. 76, l. 19–22.
20. TUMAS, Juozas. Mano Kronika. *Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštynas*, F1-D649, l. 20.
21. Universiteto statutas. *Lietuvos universitetas*. Kaunas, 1923, p. 13–15.
22. VDU biblioteka 1922–1944 m. *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraštynas*, F 209.
23. Vinco Kudirkos liaudies universiteto statutas, 1924. *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraštynas*, F. 163–1130, l. 3–6.
24. Vinco Kudirkos liaudies universiteto veiklos dokumentai, 1924–1929, *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraštynas*, F. 72–1, l. 9–11.

Literatūra

1. BALTRUŠIS, Romualdas. *Profesorius Antanas Purėnas*. Kaunas: Technologija, 2008.
2. GENZELIS, Bronius. *Lietuvos kultūros istorija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2019.
3. GIEDA, Aurelijus. *Manifestuojanti Klėja. Istorikai ir istorika Lietuvoje 1883–1940 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017.
4. GIRNIUS, Juozas. *Pranas Dovydaitis*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2017.
5. JUZEFOVIČIUS, Romualdas. Akademinis socialumas ir tarnystė kultūrai: Juozo Tumo indėlis intelektualų organizacijose. *Sovijus*, 2020, t. 8, Nr. 1.
6. KLIMKA, Libertas; KRIKŠTOPAITIS, Algimantas, Juozas. *Istorijos vėjų pagairėje. Lietuvos mokslo ir švietimo raidos bruožai*, Vilnius: Didakta, 2015.
7. LEONAVIČIUS, Juozas. *Petras Leonas – Lietuvos sąžinė*. Kaunas: Technologija, 2002. *Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltiniai*, t. 2. Vilnius: Mintis, 1991.
8. LUKŠAITĖ, Ingė. Augustinas Janulaitis. *Praeitis*, t. 3, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992, p. 241–243.
9. MAČIONIS, Zenonas; ČEPINSKIS, Jonas. *Profesorius Vincas Čepinskis*. Vilnius: Mokslas, 1992.
10. MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Mykolas Rōmeris – Lietuvos sūnus*. Vilnius, 2006.
11. MANČINSKAS, Česlovas. *Aukštasis mokslas Lietuvoje 1918–1940*. Vilnius: LPA, 1996.
12. MERKELIS, Aleksandras. *Juozas Tumas-Vaižgantas*, Vilnius: Vaga, 1989.
13. *Nuo Aukštųjų kursų Kaune iki Kauno technologijos universiteto*. Kaunas: Technologija, 1997.
14. PŠIBILSKIS, Vygintas Bronius. *Kazys Pakštas: tarp vizijų ir realybės*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003.

15. PŠIBILSKIS, Vyintas Bronius. *Mykolas Biržiška*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009.
16. RUBAVIČIUS, Vytautas. *Nacionalinis tapatumas, kultūrinė atmintis ir politika*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2018.
17. SAMALAVIČIUS, Almantas. Universitetas, rinkos ideologija ir kultūros disciplinos. *Sovijus*, 2015, t. 3, Nr. 2, p. 40–51.
18. SELENIS, Valdas. *Lietuvos istorikų bendrija 1918–1944 metais: kolektyvinės biografijos tyrimas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2007.
19. ŠENAVIČIENĖ, Ieva; ŠENAVIČIUS, Anatanas. Aukštieji kursai: organizaciniai darbai ir sunkumai. *Istorija*, 2000, Nr. 44, p. 40–48.
20. SVERDIOLAS, Arūnas. *Kultūra lietuvių filosofų akiratyje*. Vilnius: Apostrofa, 2012.
21. TAUTAVIČIUS, Adolfas. Eduardas Volteris. *Praeitis*, t. 3, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992, p. 257–258.
22. VASILIAUSKIENĖ, Aldona. Prano Dovydaičio nuopelnai pedagogikai. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 7, p. 123–195.
23. VASILIŪNIENĖ, E. Materialistinės pasaulėžiūros laidai lietuvių pedagogikoje. *Aidai.eu.Apzvalga.html*. 2020 03 07.
24. VILIŪNAS, Giedrius. *Literatūrinis gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje 1918–1940*. Vilnius: Alma littera, 1998.
25. *Vytauto Didžiojo universitetas: mokslas ir visuomenė 1922–2002*. Kaunas: VDU, 2002.
26. ŽUKAS, Vladas. *Gyvenimas knygai: Vaclovas Biržiška*. Vilniaus universiteto leidykla, 2012.

The Humanities in the Process of Establishment of Higher Education in Kaunas: Seedlings of Cultural Progress

Dr. Romualdas Juzefovičius

Lithuanian Culture Research Institute, Saltoniškės st. 58, Vilnius
E-mail: romualdas.juzefoviccius@lkri.lt

Summary

The article aims to investigate the cultural environment of Higher Courses that started in 1920 as well as the directionality of studies in the field of the Humanities at the University of Lithuania which was founded in 1922. The article also looks into and evaluates the contribution of scientific personalities in promotion of the cultural life of the university community.

It is likely that this research could extend the research factography and evaluations of the 20th century Lithuania cultural modernisation process. Historical research on the interaction between science and culture is of great relevance because both in the Lithuanian political space and in the academic environment there are frequent discussions about the purpose of the Humanities. Therefore, in the opinion of the author of the article, historical experience of public education and cultural identity, and the development of the internationality of Lithuanian culture, make it possible to thoroughly define the peculiarities of the academic sociality of the Humanities as well as the “value” of the Humanities to society.

The research looks into the documents of the establishment of university studies in Kaunas. The analysis of these documents authenticates the efforts to connect the common European fundamentals of the Humanities with the Lithuanian cultural and historical heritage. The organisational and scientific contribution of Eduard Volter, Augustinas Janulaitis, Jonas Vabalas-Gudaitis in organising studies in the fields of the Humanities and Social Sciences was especially significant. Their input in mobilising a qualified and socially active academic community was of great importance.

The links between the studies and cultural activities of the established Lithuanian University were related to the involvement of culture researchers, writers and publicists in the study process and the organisational work of university structural development. The cultural life of the academic community and the creative environment of the University of Lithuania were especially enhanced by the writer, publicist and public figure Juozas Tumas-Vaižgantas. He attempted to engage professors and students of the university in a more intensive public cultural life, journalism work and educational activities. He was a member of public cultural societies, initiated their establishment and promoted cultural relations activities with Latvian and Swedish cultural societies. This not only helped to expand the cultural ties between academic communities in the Baltic region, but also stimulated people to participate in the international cultural organisations and organisations of intellectuals, as well as creating the preconditions for the dissemination of different cultures.

Gauta / Received 2020 04 29

Priimta / Accepted 2020 07 24